Financováno Evropskou unií
NextGenerationEU
Národní plán obnovy
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Pedagogická diagnostika

CŽV Výchovné poradenství
Doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, PhD.

Financováno Evropskou unií
NextGenerationEU
Národní plán obnovy
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

lazarova@phil.muni.cz

Význam pedagogického a psychologického poznávání

- Poznávání lidí – běžná každodenní činnost, důležitost v pomáhajících profesích
- Rozdíl diagnostiky a každodenního poznávání (cíl, metody, postup, výsledky)
- Dg = podpůrný proces pro učení a vzdělávání, východisko
- Vztahována ke školnímu prostředí
- Nevztahuje se jen k výkonům žáků a ke srovnávání
- Otevřenost škol všem dětem – nutnost poznávat jejich vzdělávací potřeby
- Snaha porozumět lidem/žákům a jejich potřebám

Co je to diagnostika?

- Postup od sběru dat… k popisu, interpretaci
- Souhrn operací, postupů a technik s cílem je **stanovit diagnózu?** a to v závislosti na cílech diagnostiky.

- Popis stavu – jevů, interpretace, zařazení do kategorie (terminologické označení - diagnóza)

- V psychologii a pedagogice nejde jen o zjišťování abnormit, ale o **rozpoznávání kvality a úrovně některých psychických funkcí**, zjišťování individuálních zvláštností

Pedagogická diagnostika

CO: proces zjišťování, rozpoznávání, klasifikování, posuzování a charakterizování úrovně pedagogického rozvoje objektu výchovy….

Koho: Objektem je edukant – žák, skupina, vzdělávací instituce, systém.

Jak: pedagogické metody

Kde: školy, výchovná zařízení,

Kdo: učitelé...,

Pojem „přirozená diagnostika“ – nespecifické poznávání (každodenní sledování, sociální percepce…)

Pedagogická diagnostika – přístupy, definice

- Vztahuje se ke shromažďování přesných a spolehlivých informací o vědomostech, znalostech, dovednostech jedince
- Nomotetické přístupy (obecné zákonitosti) versus idiografické
- Rozlišuje se testování a diagnostika (komplex dat)
- Formativní diagnostika a sumativní diagnostika (formální účely)

Formativní diagnostika

- V průběhu osvojování učiva
- Cíle: např. rozpoznat slabé a silné stránky… cílem je napomoci k pozitivní změně
- Slouží k podpoře učení
- Poskytuje ZV, pourčení žáka
- Je dynamická

Cíle dg

V pedagogice např.:

- zjištění úrovně znalostí žáka
- zjištění příčin školního neúspěchu
- zjištění předpokladů žáka pro vykonávání určité činnosti (studium)
- kognitivní úroveň
- postoje k učení, styly učení
- vztahy ve třídě ….
- prognóza školní úspěšnosti

V psychologii např.:

- určení stupně vývoje
- zjištění příčin odchylného vývoje od normy
- zjištění individuálních zvláštností člověka
- prognóza nebo predikce

Diagnóza

- **Diagnóza je v lékařství chápána jako klasifikace, zařazení jevu do určité třídy (pro psychologii a pedagogiku je to příliš patologizující a statické).**

- **V pomáhající profesi není diagnóza cílem, ale prostředkem ke změně (nápravě)**

Psychologická diagnóza je odborně fundované a prakticky užitečné rozpoznání relevantních znaků, vlastností nebo stavů u jednotlivce, příp. i s odpovědí na činitele podmiňující individuální zvláštnosti a predikci dalšího vývoje.

Pedagogická dg. je odborně fundované a prakticky užitečné rozpoznání relevantních znaků, (vlastností nebo stavů u Jednotlivce – spíše jde o motivaci, schopnosti a dovednosti), příp. i s odpovědí na činitele podmiňující individuální zvláštnosti a predikci dalšího vývoje (v a pro pedagogický proces).

Druhy diagnóz

- **Diferenciální diagnóza - porovnávání příznaků chorob, které přicházejí v úvahu u vyšetřovaného s cílem vyloučit diagnostický omyl.**

- **Diagnóza statická - např. dyslektik, porucha chování**
- **Diagnóza dynamická – dyslektické obtíže se projevují zejména v situaci… od první třídy….**

- **Diagnóza popisná – čte s chybami, zaměňuje písmena…**

- **Diagnóza symptomatologická - bolesti hlavy, zvracení – jsou symptomy školní fobie**
- **Diagnóza syndromatologická - ADHD syndrom**

- **Diagnóza etiologická – jde o poruchy chování zapříčiněné emoční labilitou a nedostatečnou péčí ….**

Psychologická dg. ve školní praxi

- Klinická psychologická diagnostika – DSM III, IV… – klasifikace duševních nemocí (jiné znění diagnóz), např. poruchy školních dovedností

- Poradenská a školní psychologická diagnostika využívá **více popisnou a dynamickou diagnostiku**

Oblasti školní diagnostiky

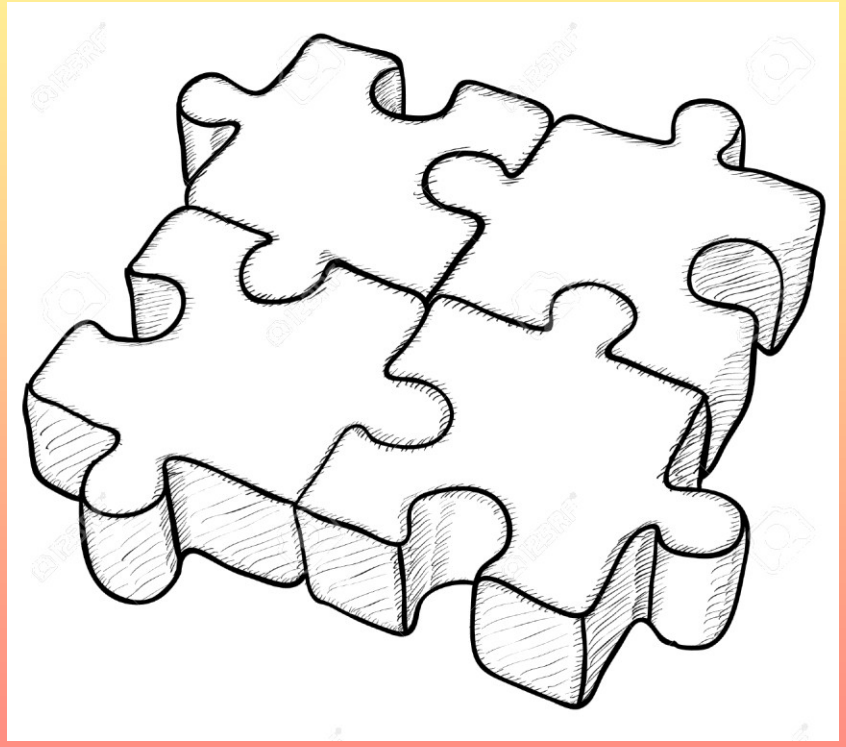

Školní diagnostika - oblasti

- Diagnostika školní zdatnosti
- Diagnostika žákova pojetí učiva a stylů učení
- Dg individuálních zvláštností, sociability a morálního vývoje žáka
- Dg školní zralosti
- Dg poruch učení
- Dg profesního/studijního zaměření
- Dg školní třídy (SORAD, klima…), školy
- Dg práce učitele (a autodg)

Distributoři diagnostiky: Testcentrum. Psychodiagnostika

- Dg rodiny

Limity diagnostiky

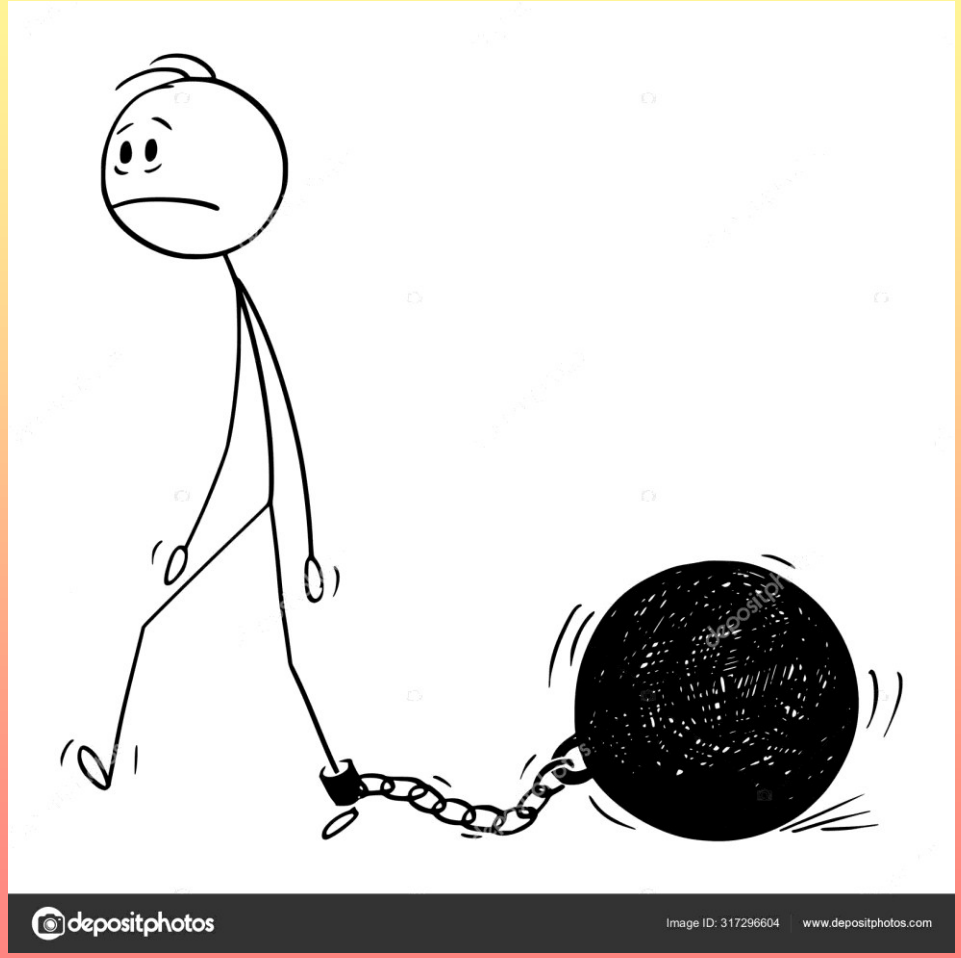

Možnosti a limity diagnostické práce

Antidiagnostické a antipsychiatrické tendence
konce 20. století

Zdůvodnění odmítání diagnostiky:
Humanistické teorie

- jedinečnost jedince i situace
- nedirektivita vztahu odborník (přestává být expertem)
- klient má potenciál, je expertem na své problémy – **autodiagnostika,**
- klient má možnost volby, rozhoduje o svém chování i řešení problémů
- lze předvídat chování? Lze předvídat účinnost navrženého řešení na základě dg.?

Omezování a odmítání diagnostiky

Kognitivní teorie, konstruktivismus

- široké pojetí normality (co je ne-normální???), kdo stanovuje normu? Kdo říká, že něco je-není normální? Není to jen „jinak“?
- subjektivismus v poznání - diagnóza je subjektivní poznání (Čí je diagnóza?)
- Diagnóza je v jazyce, jen slova (i forma řečeného ovlivní chápání obsahu- významu)

Odborník přestává být expertem na problém, je „pozorovatelem“.

Omezování a odmítání měření a testování v diagnostice

- Pochybnosti o validitě metod
- Testy jsou jen zbožím
- Testy jsou kulturně závislé (standardizace)
- Testy v různých rukou mohou různě měřit (pochybnosti o objektivitě)
- Měření je statické
- Elektronické zneužití, rozšiřování testů – ztráta měřící síly

Využití diagnóz v pedagogické praxi

- V pomáhajících profesích se lze obejít bez diagnostiky v tradičním slova smyslu, mnohdy stačí „přirozená diagnostika“
- Diagnózy jsou široké a statické, mnohdy neřeknou nic o možnostech změny
- **Riziko oslnění (nezkušených lidí a laiků) diagnostikou a zejména testy**
- Riziko patologizace žáků ve školách

ALE: Některá praxe diagnostiku vyžaduje (např. pro formální opatření), je třeba ji rozvíjet a chránit před zneužíváním!!!!

ETIKA

- Standardy pro využívání metod
- Adekvátní vzdělání (znalosti – nejen o metodách a jejich využití, ale i interpretaci)
- Rozvíjet zkušenost (dovednosti)
- Soulad s pracovním posláním
- Supervize, sebereflexe (kognitivní stereotyp), prof. rozvoj
- Mlčenlivost – psaní posudků a zpráv

*K **etice** také patří*

- etiologické hledisko (chceme-li napravovat, je vždy třeba hledat příčiny…) ??? (Dittrich)
- komplexní hledisko (etiologie je multifaktoriální)
- spolupráce více pozorovatelů
- dlouhodobé sledování
- individuální přístup (respekt k odlišnostem)

Pro kvalitu diagnostiky platí:

- mělo by být využíváno více zdrojů, více metod
- čím více času, tím lépe (jednorázovost je riziková, je typická pro měření, např. intelektových předpokladů)
- interdisciplinární pohled (posouzení týmy pracovníků – pedagog + psycholog + lékař…)

Časté chyby

- Nedostatek dovednosti a kompetence
- (Nad)užívání (nevhodných) dg. metod
- Povrchní interpretace (např. kresby) - dětinské nadšení z toho, co lze jednoduše z metody vyčíst.
- Haló – efekt a předem determinovaná odpověď. (Potvrzuji si, že můj první odhad byl správný……).
- Rychlé diagnózy. Jednorázovost vyšetření, chybějící supervize apod.
- Soukromé teorie osobnosti. (Komu nejde matematika, nemůže mu jít ani chemie…)

Etapy diagnostického postupu

- **Formulace a upřesnění diagnostické otázky a vstupní hypotézy**
- **Zaměřené získávání diagnostických údajů, volba metod**
- **Zpracování, utřídění, analýza údajů (statistika, porovnání….)**
- **Interpretace a hodnocení (porozumění vztahům)**
- **Konečná syntéza a závěr, diagnóza a prognóza (odpověď na otázku, diagnóza, prognóza)**
- **Diagnostický závěr (doporučení… alternativy…)**

Etapy dg. procesu (alternativa – s respektem k objednavateli)

- **Posouzení projevů, cíle dg. (Čí je objednávka? Kdo je klient?)**
- **Příprava pracovníka (bezpečí, etické otázky použití dg.…Mohu? Chci? Umím?)**

(Kvalitu dg. procesu ovlivňují proměnné týkající se pracovníka, situace i klienta)

- **Volba postupu práce a výběr metod**
- **Vlastní práce s klientem**
- **Zpracování, analýza údajů, dohledávání a ověřování dat,**
- **Popis, syntéza, interpretace, (příp. dg.)**
- **Závěr a doporučení**

METODY

Diagnostické metody

= každý **speciální postup**, který vede k získání diagnózy (nebo poznatků o osobě, jevu..)

= je **soustava podnětů** (úkolů, situací, otázek), jimiž záměrně vyvoláváme chování (úkony, jednání, slovní odpovědi) nějaké osoby – experimentujeme. Toto chování přesně registrujeme (měříme) a pak z něj usuzujeme na .... stav, zvláštnosti, odchylky...

Diagnostické metody nejsou jen testy

Každá diagnostická metoda získává novou kvalitu v rukou toho, kdo ji používá.

Dělení metod

- Objektivní a subjektivní (explorační)
- Psychometrické (standardní postup) a klinické (kazuistické) – zejména v psychologii

Klasifikace psychodiagnostických metod (Svoboda)

- **Klinické metody**

Pozorování, rozhovor, studium produktů činnosti, anamnéza

- **Testové metody**

Výkonové testy a osobnostní diagnostika (projektivní testy, /Kresba/ dotazníky a inventáře, škály)

- **Přístrojové metody**

Anamnéza

- Osobní, medicínská, pracovní, rodinná, trestní...
- Co by měla obsahovat?
- Autoanamnéza a heteroanamnéza
- Objektivní (doložitelná) a subjektivní data

Využití v pedagogické i psychologické diagnostice

Klinické metody - pozorování

- *krátkodobé* nebo *dlouhodobé*, *jednorázové* nebo *opakované*.
- *orientační* (volné), *zaměřené*
- *molární* či *molekulární*

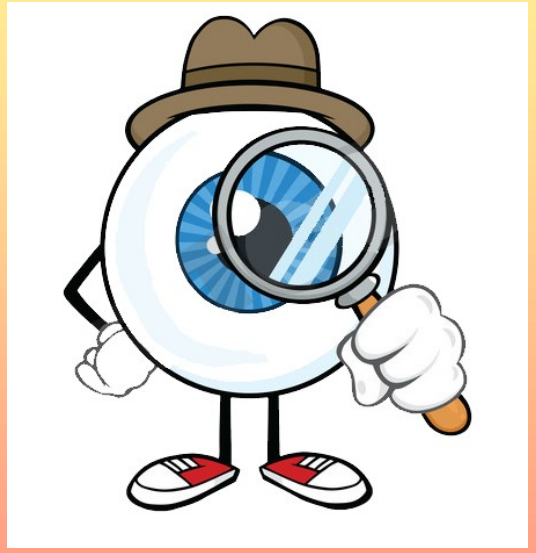

Pomůcky: pozorovací schémata, kamera...

Využití v pedagogické i psychologické dg.

Sebepozorování (introspekce)

Klinické metody - rozhovor

Rozdíl: rozhovor – konverzace

Dg. rozhovor má cíl

Druhy (cíle) rozhovorů:

diagnostický, terapeutický, anamnestický, výzkumný, poradenský či *výběrový*.

Strukturovaný, polostrukturovaný, volný, standardizovaný

Fáze rozhovoru: úvod, jádro, ukončení.

Tvrdá a měkká data.

Typy otázek

- Otevřené – uzavřené
- Přímé, nepřímé
- Projektivní
- Škálové
- Sugestivní
- …

Rozhovor

- Cíl rozhovoru: rozlišovat: poznávací (diagnostický) – terapeutický (podpůrný). Komu (k čemu) má poznání sloužit.
- Bezpečí, kontakt
- Volná stimulace: Vyprávěj mi něco o vaší třídě. Jak žije vaše rodina?...Představ si, že bys měl celé odpoledne jen pro sebe, co bys nejraději dělal?
- Přímé otázky (mnohdy uzavřené): Už jsi někdy zkoušel nějakou drogu? Připravuješ se denně do školy? Učíš se rád? Máš kamarády?
- Nepřímé (často otevřené) otázky: Jak to máš s přípravou do školy? Jaký je tvůj vztah k drogám? Co pro tebe znamená učit se? A co kamarádi?
- Projektivní otázky: Jak to mají děcka ve tvém věku k drogami? Za co obvykle utrácejí lidé peníze? Čeho se dnes lidé nejvíce obávají? Jakou roli mají v rodině otcové?

(projektivní interview – zaměřené na problém, specifické techniky dotazování, zejména pro děti)

- Stimulující – dodatečné otázky: A co ty na to? A co ještě? Co bys k tomu ještě řekl?

Příklady otázek

- Volná stimulace: Vyprávěj mi něco o vaší třídě. Jak žije vaše rodina?...Představ si, že bys měl celé odpoledne jen pro sebe, co bys nejraději dělal?
- Přímé otázky (mnohdy uzavřené): Už jsi někdy zkoušel nějakou drogu? Připravuješ se denně do školy? Učíš se rád? Máš kamarády?
- Nepřímé (často otevřené) otázky: Jak to máš s přípravou do školy? Jaký je tvůj vztah k drogám? Co pro tebe znamená učit se? A co kamarádi?
- Projektivní otázky: Jak to mají děcka ve tvém věku k drogami? Za co obvykle utrácejí lidé peníze? Čeho se dnes lidé nejvíce obávají? Jakou roli mají v rodině otcové?

(projektivní interview – zaměřené na problém, specifické techniky dotazování, zejména pro děti)

- Stimulující – dodatečné otázky: A co ty na to? A co ještě? Co bys k tomu ještě řekl?

Zásady pro rozhovor

Záleží na typu a účelu rozhovoru

- stanovit cíle a postup (posoudit validitu otázek)
- připravit prostředí, příp. zajistit „bezpečí“ pro dotazovaného
- sledovat neverbální projevy dotazovaného
- klást otázky jasně a srozumitelně
- neklást více otázek najednou (nekumulujeme)
- nehrnout jednu otázku za druhou (ne výslech, práce s tichem)
- přizpůsobit obtížnost otázek
- vyhýbat se sugestivním otázkám (nepodsouváme)
- nehodnotit, nementorovat

Pozor na efekt tzv. **sociální deziderability**, strach z hodnocení

Chování a verbální projevy pracovníka ovlivňují výpovědi

Využití v pedagogické i psychologické diagnostice

Analýza produktů činnosti

- Kresba (jako psychometrická i projektivní metoda – produkt činnosti)
- Zjišťují se: senzomotorické dovednosti, vývojová úroveň i citové prožívání, sociální postoje apod.
- Slohové práce, sešity, modely…

Využití v pedagogické i psychologické diagnostice – záleží na cíli a způsobu využití

Další možnosti

- Dramatické metody, psychohry
- Studium dokumentů (katalogové listy, posudky, vysvědčení...O čem svědčí vysvědčení?)

Využití v pedagogické i psychologické praxi

Psychologické testy

Nesporné výhody. ALE:

Rizika:

- odosobnění, dehumanizace
- nezbytná kvalifikace uživatelů, problémy ze zneužíváním
- hrozba počítačového rozšiřování testů
- testy jsou drahé, zvýšen důraz na jejich kvalitu

Ale: Stále se zdokonalují, vliv počítačů, nové teorie pro konstrukce testů. Mají budoucnost, i když jinou.

Rozdělení na psychodiagnostiku pro dětskou a pro dospělou populaci

Testové metody - požadavky

Objektivita - Nezávislost na administrátorovi testu a stylizaci ZO. (Instrukce a manuály) a skór lži (problematické)
Standardizace - Stanovení norem testu (někdy chápáno šířeji). Hrubé skóry, standardní skóry, percentily.
Reliabilita - Spolehlivost, se kterou test měří to, co měří. Přesnost měření bez ohledu na to, co měří. Stabilita v čase.
Validita - Platnost, která vypovídá o jeho praktické využitelnosti. Měří to, co měřit má?
Paralelní validita – nakolik zjišťuje současný stav
Predikční validita
Pojmová validita – které psychologické kvality měří (jakou část IQ?)

Standardy testování
https://hogrefe.cz/index.php?route=product/category&path=14

Klasifikace testových metod

- *Podle počtu osob* - **individuální** (je nutná individuální administrace) a **skupinové**
- *Podle nutnosti znalosti jazyka* - testy **verbální** (závislé na řeči) a **neverbální** (performační),
- *Podle potřebných pomůcek* - **tužka-papír, přístrojové, počítačové**
- *Podle* **typu položek** - dotazníky, posuzovací škály, projektivní techniky
- a dále např. podle psychických funkcí, které jsou měřeny, podle věku atd.

V psychodiagnostice se testové metody tradičně rozdělují podle předmětu zaměření na dvě hlavní skupiny testů: **výkonové** a **osobnostní** testy.

Výkonové testy

- Pro děti: **vývojová diagnostika**
- **Testy inteligence** (teorie inteligence, IQ…)

Jednodimenzionální (g-faktor: Kohs, Raven, Domino, …)
Vícedimenzionální (WISC, WAIS, IST, …..)

- **Testy spec. schopností a jednotlivých psych. funkcí**

Testy paměti
Zkoušky kreativity
Zkoušky parciálních a kombinovaných schopností (reakční čas…)
Testy technických schopností
Zkoušky verbálních a matemat. schopností (doplňování vět, porozumění..)
Testy uměleckých schopností (hudebních, výtvarných,…)
Testy organicity (vyhledávání písmen, geometrické figury…)

- **Testy vědomostí** (viz didaktické)

Didaktické testy

- Didaktické testování je také součástí pedagogické diagnostiky – zaměření na vědomosti

Projektivní techniky - testy

- Jsou zaměřené spíše na odhalování nekognitivních funkcí (konativních a emocionálních).
- Do odpovědi se promítá osobnost (nestrukturovanost podnětu), oslabuje komunikační bariéry, nevytváří situaci zkoušky).
- Cíl zkoušky je nečitelný, oslabují se kontrolní a regulační mechanismy).
- Názorná podoba problémů, vztahů... vede k uvědomění
- Zvláštní sociální kontakt mezi vyšetřujícím a vyšetřovaným (hra)
- Vyšetřovaný subjekt se může vyjadřovat v symbolech (nemusí verbálně vyjadřovat své pocity ...).

Nevýhody projektivních metod

- Mají problematickou validitu.
- Interpretace a tedy i validita je v rukou vyšetřujícího, je potřeba jeho vysoké profesionality a zkušenosti.
- Je typická vyšší časová náročnost při vyhodnocování.

Využívání v jiné než psychologické praxi je diskutabilní.

Nabídky testů pro pedagogy

- Standardizované a pilotované dotazníky a nástroje (nejen) pro pedagogy nabízí např.

Hogrefe – Testcentrum

https://www.testcentrum.cz/

Cesta ke kvalitě

https://www.nuov.cz/ae/harmonogram-zverejnovani-a-detailnejsi-popis-evaluacnich?highlightWords=ov%C4%9B%C5%99en

Psychodiagnostika (psychologické testy)